

Katarzyna Laskowska

Odpowiedzialność nieletnich według kodeksu karnego Republiki Kazachstanu z 2014 r.

Responsibility of minors according to the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan of 2014

Abstract

The study presents the legal regulation of the responsibility of minors based on the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan of 2014. It discusses the issues of the age of responsibility, its premises, the catalogue of penalties and the principles of their imposition, educational measures of a compulsory nature and modifications of responsibility (release, conditional release, commutation of the unserved part of the sentence) as well as the limitation periods and the expungement of convictions. It indicates the problems of interpretation of the discussed provisions. It assesses the method and scope of criminal responsibility of minors according to the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan of 2014. The analysis of this legal act and legal literature is the research method of the study. For the purposes of the analysis, a following research hypothesis was formulated: "The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan of 2014 regulated in a detailed and strict manner the responsibility of juvenile offenders", which is a subject to verification in the summary of the study.

Keywords: responsibility of minors, Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, penalties, educational measures of a compulsory nature

Streszczenie

Opracowanie przedstawia regulację prawną odpowiedzialności nieletnich na podstawie kodeksu karnego Republiki Kazachstanu z 2014 r. Omawia kwestie wieku odpowiedzialności, jej przestanki, katalog kar i zasady ich wymiaru oraz środki wychowawcze o charakterze przymusowym i modyfikacje odpowiedzialności (zwolnienie, warunkowe zwolnienie, zamiana nieodbytej części

Prof. dr hab. Katarzyna Laskowska jest kierownikiem Katedry Prawa Karnego i Kryminologii na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, Polska, ORCID: 0000-0001-6767-3929, e-mail: k.laskowska@uwb.edu.pl

Data zgłoszenia tekstu przez autora: 7.01.2025 r.; data zaakceptowania do publikacji: 18.02.2025 r.

kary), a także terminy przedawnienia i zatarcia skazania. Wskazuje na problemy interpretacyjne omawianych przepisów. Dokonuje oceny sposobu i zakresu odpowiedzialności karnej nieletnich według kodeksu karnego Republiki Kazachstanu z 2014 r. Metodę badań stanowi analiza tego aktu prawnego oraz literatury prawniczej. Na potrzeby analiz sformułowano hipotezę badawczą: „Kodeks karny Republiki Kazachstanu z 2014 r. w sposób szczegółowy i surowy uregulował odpowiedzialność nieletnich sprawców przestępstw” podlegającą weryfikacji w podsumowaniu opracowania.

Słowa kluczowe: odpowiedzialność nieletnich, kodeks karny Republiki Kazachstanu, kary, środki wychowawcze o charakterze przymusowym

1. Wprowadzenie

Przestępczość nieletnich w Kazachstanie, czyli w jednym z państw Azji Centralnej odległym od Polski geograficznie i odmiennym pod względem społeczno-ekonomiczno-politycznym, stanowi istotny oraz aktualny problem wymagający reakcji prawnej. Dlatego zbadanie i poznanie jej wydaje się interesujące. Celem niniejszego opracowania jest ukazanie zakresu odpowiedzialności karnej nieletnich sprawców przestępstw, uregulowanej w kodeksie karnym Republiki Kazachstanu z 3.07.2014 r.¹ Metodę badań stanowi analiza tego aktu prawnego oraz literatury prawniczej. Na potrzeby analiz sformułowano następującą hipotezę badawczą: „Kodeks karny Republiki Kazachstanu z 2014 r. w sposób szczegółowy i surowy uregulował odpowiedzialność nieletnich sprawców przestępstw”.

2. Osoby podlegające odpowiedzialności karnej (art. 15 k.k. RK)

Analizy należało rozpocząć od wskazania wieku osoby podlegającej odpowiedzialności karnej. Na podstawie art. 15 ust. 1 k.k. RK odpowiedzialności karnej podlega osoba poczytalna, która w chwili popełnienia przestępstwa ukończyła 16 lat. Zgodnie z pkt 2 postanowienia Sądu Najwyższego Republiki Kazachstanu z 2002 r. w sprawie praktyki sądowej w sprawach o przestępstwa nieletnich oraz ich udział w popełnianiu przestępstw i innych działaniach antyspołecznych² organ prowadzący postępowanie karne powinien ustalić dokładną datę urodzin nieletniego (dzień, miesiąc, rok). Przyjęto, że nieletni osiąga określony wiek, poczynawszy od następnego dnia po swoich urodzinach. W razie braku dokumentów potwierdzających wiek lub w razie wątpliwości co do wiarygodności tych dokumentów wymagane jest przeprowadzenie ekspertyzy. Na jej podstawie za dzień urodzin uważa się ostatni dzień roku, który wskażą eksperci. Gdy eksperci określą wiek na podstawie minimalnej i maksymalnej liczby lat (np. od 14 lat do 15 lat), należy przyjąć minimalny wiek przez nich zaproponowany.

Na podstawie art. 15 ust. 2 k.k. RK przewidziana jest też w wyjątkowych przypadkach odpowiedzialność osoby, która w chwili popełnienia przestępstwa ukończyła 14 lat. Podstawą odpowiedzialności jest popełnienie enumeratywnie wymienionych w tym przepisie przestępstw. Są to: zabójstwo (art. 99), umyślne spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 106), umyślne spowodowanie średniego uszczerbku na zdrowiu w okolicznościach obciążających (art. 107 ust. 2), zgwałcenie (art. 120), napaść na tle seksualnym (art. 121), porwanie (art. 125), napad na osoby lub organizacje korzystające z ochrony międzynarodowej (art. 173),

¹ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3.07.2014 г. № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 1.01.2025 г.), https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252 (dostęp: 2.01.2025 r.) – dalej k.k. RK.

² Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 11.04.2002 г. № 6 „О судебной практике по делам об уголовных правонарушениях несовершеннолетних и о вовлечении их в совершение уголовных правонарушений и иных антиобщественных действий”, https://adilet.zan.kz/rus/docs/P02000006S_ (dostęp: 5.12.2024 r.) – dalej postanowienie z 2002 r.

nawoływanie do nienawiści społecznej, narodowej, rasowej, klasowej lub religijnej (art. 174), zamach na życie Pierwszego Prezydenta Republiki Kazachstanu (art. 177), zamach na życie Prezydenta Republiki Kazachstanu (art. 178), sabotaż (art. 184), kradzież (art. 188 ust. 2, 3, 4), kradzież bydła (art. 188-1 ust. 2, 3, 4), grabież (art. 191 ust. 2, 3, 4), rozbój (art. 192), wymuszenie (art. 194 ust. 2, 3, 4), nielegalny zabór samochodu lub innego pojazdu bez zamiaru kradzieży w okolicznościach obciążających (art. 200 ust. 2, 3, 4), umyślne zniszczenie lub uszkodzenie cudzego mienia w okolicznościach obciążających (art. 202 ust. 2, 3), umyślne zniszczenie, usunięcie lub uszkodzenie przedmiotów o szczególnej wartości w okolicznościach obciążających (art. 203 ust. 2, 3), akt terroryzmu (art. 255), propaganda terroryzmu lub publiczne nawoływanie do popełnienia aktu terrorystycznego (art. 256), utworzenie, kierowanie grupą terrorystyczną oraz udział w jej działalności (art. 257 ust. 1, 2), finansowanie działalności terrorystycznej lub ekstremistycznej oraz udzielanie innej pomocy w terroryzmie lub ekstremizmie (art. 258), branie zakładników (art. 261), atak na budynki, budowle, środki komunikacji lub ich zajęcie (art. 269), świadome fałszywe zgłoszenie aktu terrorystycznego (art. 273), kradzież lub wymuszenie broni, amunicji, materiałów wybuchowych i urządzeń wybuchowych (art. 291), chuligaństwo w okolicznościach obciążających (art. 293 ust. 2, 3), kradzież lub wymuszenie środków odurzających, substancji psychotropowych i ich analogów (art. 298), profanacja zwłok zmarłych i miejsc ich pochówku w okolicznościach obciążających (art. 314 ust. 2), celowe spowodowanie niezdatności pojazdów lub środków komunikacji (art. 350).

Odnosząc się do wymienionych w art. 15 ust. 2 k.k. RK przestępstw, należy stwierdzić, że ich katalog zawiera wyłącznie przestępstwa umyślne, należące głównie do kategorii ciężkich³ i szczególnie ciężkich przestępstw⁴, czyli przestępstw o podwyższonym stopniu zagrożenia społecznego. Tylko nieliczne spośród nich stanowią przestępstwa średniej ciężkości⁵ (art. 107 ust. 2, art. 188 ust. 2, art. 273, art. 293 ust. 2, art. 314, art. 350). Są to „przestępstwa w sposób oczywisty społecznie niebezpieczne” (tłumaczenie – K.L.)⁶, czego świadomość mają osoby po ukończeniu 14. roku życia. Są to też przestępstwa, które najczęściej popełniają nieletni (poza przestępstwami o charakterze terrorystycznym i ekstremistycznym)⁷. Zatem to waga popełnionych przestępstw, możliwość rozpoznawania charakteru swoich zachowań przez nieletnich po ukończeniu 14. roku życia oraz powszechność przestępstw przez nich popełnianych stały się podstawą ich odpowiedzialności.

³ Według art. 11 ust. 4 k.k. RK za przestępstwa ciężkie uważa się czyny umyślne zagrożone karą nieprzekraczającą 12 lat pozbawienia wolności.

⁴ Według art. 11 ust. 5 k.k. RK za przestępstwa szczególnie ciężkie uważa się czyny umyślne zagrożone karą na okres dłuższy niż 12 lat lub dożywotniego pozbawienia wolności.

⁵ Według art. 11 ust. 3 k.k. RK za przestępstwa średniej ciężkości uważa się czyny umyślne zagrożone karą nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności, a także czyny nieumyślne zagrożone karą przekraczającą 5 lat pozbawienia wolności.

⁶ Е.Ю. Антонова, *Преступность несовершеннолетних в Республике Казахстан: криминологическая характеристика и меры правового воздействия*, „Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения” 2020/5, s. 52.

⁷ Е.Ю. Антонова, *Преступность...*, s. 52.

Należy zauważyć, że nieletni po ukończeniu 14. roku życia, a przed ukończeniem 16., nie odpowiadają za przestępstwa nieumyślne⁸. Oznacza to, że nieletni w tym wieku ponoszą odpowiedzialność karną tylko za określone przestępstwa. Uznaje się bowiem, że osoby te dopiero po osiągnięciu 16. roku życia w wystarczającym stopniu rozumieją faktyczny charakter swoich działań, a także ich społeczne niebezpieczeństwo⁹. O odpowiedzialności karnej nieletnich decydują więc nie tylko wiek i społeczno-psychologiczne warunki kształtowania się osobowości, ale także przesłanki kryminologiczne i ocena osobowości nieletniego¹⁰.

Na podstawie art. 15 ust. 3 k.k. RK odpowiedzialności karnej nie podlega nieletni, który osiągnął wiek odpowiedzialności, ale z powodu opóźnienia w rozwoju umysłowym niezwiązanego z zaburzeniem psychicznym w czasie popełnienia przestępstwa nie mógł w pełni zrozumieć rzeczywistego charakteru i zagrożenia społecznego swoich działań lub zaniechań podczas kierowania nimi. Zgodnie z pkt 4 postanowienia z 2002 r. w sytuacji, w której istnieją przypuszczenia, że małoletni jest upośledzony umysłowo, sądom zaleca się obowiązkowe zlecenie przeprowadzenia kompleksowych badań psychologiczno-psychiatrycznych w celu ustalenia stanu jego zdrowia psychicznego¹¹.

W myśl art. 15 ust. 4 k.k. RK osoby, które dopuściły się przestępstwa, są równe wobec prawa bez względu na pochodzenie, status społeczny, urzędowy i majątkowy, płeć, rasę, narodowość, język, stosunek do religii, przekonania, przynależność do stowarzyszeń społecznych, miejsce zamieszkania lub jakąkolwiek inną okoliczność. Przepis zawiera zasadę równości wobec prawa wszystkich sprawców przestępstw bez względu na ich cechy i inne okoliczności.

Jak wynika zatem z przedstawionych informacji, granicę wiekową odpowiedzialności karnej stanowi ukończony 16. rok życia, a wyjątkowo – 14.

3. Przepisy dotyczące odpowiedzialności karnej nieletnich

3.1. Odpowiedzialność karna osób nieletnich (art. 80 k.k. RK)

Na podstawie art. 80 ust. 1 k.k. RK nieletnim jest osoba, która w czasie popełnienia przestępstwa ukończyła 14 lat, ale nie ukończyła 18 lat. W ten sposób kodeks karny definiuje pojęcie „nieletniego”, formułuje jego legalną definicję¹². Należy

⁸ Н.И. Мамонов, Особенности уголовной ответственности несовершеннолетних и освобождения их условно-досрочно от не отбытого наказания, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38375883 (dostęp: 5.12.2024 r.).

⁹ Е.Е. Тайжанова, Особенности назначения и исполнения уголовного наказания в отношении несовершеннолетних в Республике Казахстан, <https://mir-zakona.kz> (dostęp: 5.12.2024 r.).

¹⁰ А. Набиева, Особенности уголовной ответственности несовершеннолетних, „Казахская цивилизация” 2019/4, s. 41.

¹¹ С.С. Аралбаев, Уголовная ответственность несовершеннолетних. Учебно-методическое пособие, Костанай 2022, s. 8.

¹² А.Л. Санташов, А.В. Миронов, Е.В. Герасимова, Освобождение от уголовной ответственности несовершеннолетних по законодательству Республики Казахстан, „Журнал прикладных исследований” 2022/2(7), s. 182, https://doi.org/10.47576/2712-7516_2022_7_2_180 (dostęp: 5.12.2024 r.).

zauważyć, że osoba poniżej 14. roku życia nie podlega odpowiedzialności karnej¹³ z powodu jej trudności w rozpoznawaniu rzeczywistego charakteru swoich zachowań, ich społecznego niebezpieczeństwa, braku umiejętności w odpowiedzialnym kierowaniu nimi¹⁴. Wraz z ukończeniem 18. roku życia traci status prawny nieletniej¹⁵.

W art. 80 ust. 2 k.k. RK przyjęto, że wobec nieletnich sprawców przestępstw mogą być orzekane zarówno kary, jak i środki wychowawcze o charakterze przymusowym. W ten sposób ustawodawca ustanowił dwutorowy sposób reakcji na przestępstwa popełniane przez nieletnich. Uznał, że stosowanie środków oddziaływania wychowawczego to alternatywa dla ich odpowiedzialności karnej. Będzie sprzyjać ich resocjalizacji, która powinna opierać się na udzieleniu im wszechstronnej pomocy¹⁶.

Podjęcie decyzji w sprawie orzeczenia konkretnych spośród wyżej wymienionych środków prawnych uzależnił przede wszystkim od charakteru i stopnia zagrożenia przestępstwem popełnionym przez nieletniego oraz od okoliczności sprawy, warunków wychowania sprawcy itp. W związku z tym za konieczne uznał poznanie indywidualnych cech osobowościowych nieletniego poprzez pozyskanie informacji od jego opiekunów, analizę dokumentów dotyczących jego stanu zdrowia i rozwoju intelektualnego, a nawet zbadanie jego dokumentów osobistych (np.: dzienniki, notatki, nagrania audio)¹⁷.

3.2. Rodzaje kar wymierzanych nieletnim (art. 81 k.k. RK)

Zgodnie z art. 81 ust. 1 k.k. RK wobec nieletnich mogą być wymierzane następujące kary: pozbawienie prawa do wykonywania określonej działalności, grzywna, prace poprawcze, skierowanie do prac społecznych, ograniczenie wolności, pozbawienie wolności. Z przepisu wynika, że kazachski kodeks karny nie przewiduje szczególnych rodzajów kar stosowanych wyłącznie wobec nieletnich. Spośród dziesięciu kar przewidzianych w art. 40 k.k. RK sześć dotyczy nieletnich. Kary, takie jak: pozbawienie prawa do zajmowania określonego stanowiska, ograniczenie służby wojskowej, aresztowanie, osadzenie w dyscyplinarnej jednostce wojskowej, nie mogą być orzekane wobec nieletnich ze względu na ich status społeczny, zbyt dużą surowość niektórych rodzajów kar, specyfikę popełnianych przestępstw i cele kar. Wobec nieletnich nie można orzekać dodatkowej kary w postaci konfiskaty mienia. Jeżeli sankcja z przepisu części szczególnej kodeksu karnego przewiduje konfiskatę mienia jako obowiązkową karę dodatkową, wówczas sądy muszą uzasadnić jej nieorzeczenie w wyroku, powołując się na art. 81 k.k. RK¹⁸.

¹³ Р.А. Барсукова, А.И. Карипова, Н.У. Егизбаев, *Методы и формы борьбы с преступностью несовершеннолетних*, „Актуальные научные исследования в современном мире” 2019/12-3, s. 122.

¹⁴ И.Ш. Борчашвили, *Комментарий к уголовному кодексу Республики Казахстан, Общая часть*, т. 1, Алматы 2021, s. 743.

¹⁵ Р.А. Барсукова, А.И. Карипова, Н.У. Егизбаев, *Методы...*, s. 123.

¹⁶ С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 6.

¹⁷ С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 8.

¹⁸ С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 9, 10 i 12.

Na podstawie art. 81 ust. 2 k.k. RK karę w postaci pozbawienia prawa do wykonywania określonej działalności wymierza się nieletnim na okres od 1 roku do 2 lat. W praktyce kara ta obejmuje najczęściej pozbawienie prawa do kierowania pojazdami, pozbawienie prawa do zajmowania stanowisk w służbie publicznej (w tym w organach ścigania), pozbawienie prawa do prowadzenia działalności w zakresie handlu, finansów, mieszkalnictwa i usług komunalnych oraz działalności leczniczej, a także pozbawienie prawa do polowań i rybołówstwa¹⁹.

Natomiast w myśl art. 81 ust. 3 k.k. RK karę w postaci grzywny wymierza się jedynie wówczas, gdy nieletni skazany posiada samodzielne dochody lub majątek, na którym można dokonać egzekucji. Grzywna jest orzekana w wysokości od 5 do 100 miesięcznych wskaźników obliczeniowych²⁰. Należy zauważyć, że najczęściej osoby nieletnie (w wieku od 14 lat do 17 lat) realizują obowiązek szkolny, nie wykonują pracy zarobkowej, dlatego nie uzyskują samodzielnych dochodów i nie posiadają majątku, który mógłby zostać przejęty. Są na utrzymaniu rodziców / opiekunów prawnych. Nałożenie kary pieniężnej jest zatem praktycznie niemożliwe. Dlatego sądy rzadko orzekają grzywnę wobec nieletnich²¹.

Na podstawie art. 81 ust. 4 k.k. RK kara w postaci prac poprawczych jest orzekana wobec nieletnich, którzy posiadają samodzielne wynagrodzenie lub inne stałe źródło dochodu. Jej wysokość wynosi od 5 MWO do 100 MWO. Wymierzając ją, sąd musi wziąć pod uwagę nie tylko wiek nieletniego, ale także jego rzeczywistą sytuację dotyczącą możliwości zatrudnienia. Jak wiadomo, nieletni częściej uczą się, niż pracują, co powoduje trudności z wykonaniem tej kary. Natomiast gdy podejmują pracę i osiągają regularne dochody, sąd powinien orzec prace poprawcze²². Wówczas nieletni powinni je wykonywać w weekendy lub w czasie wolnym od zajęć szkolnych.

Artykuł 81 ust. 5 k.k. RK przewiduje, że kara w postaci skierowania do prac społecznych jest orzekana w wymiarze od 10 do 75 godzin. Prace te są dostosowane do możliwości nieletniego, a ich wykonywanie odbywa się w czasie wolnym od nauki lub głównej pracy. Czas ich trwania dla osób poniżej 16. roku życia nie może przekraczać 2 godzin dziennie, a dla osób w wieku od 16 do 18 lat – 3 godzin dziennie. Oznacza to, że prace społeczne muszą być wykonalne dla skazanego, w taki sposób, by nie szkodziły jego zdrowiu i nie wpływały na jego rozwój fizyczny²³. Powinny być krótkotrwale i czasowo zróżnicowane w zależności od wieku skazanego nieletniego.

¹⁹ И.И. Рогов, К.Ж. Балтабаев [red.], *Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. Учебник для вузов*, Астана 2015, s. 397–398.

²⁰ Miesięczny wskaźnik obliczeniowy (dalej MWO) to wskaźnik kalkulacyjny służący do obliczania dodatków i innych świadczeń socjalnych, a także do obliczania wysokości grzywien, podatków i innych płatności zgodnie z ustawodawstwem Republiki Kazachstanu. W 2024 r. wynosił 3692 tenge, a płaca minimalna – 85 000 tenge. Zob. *Минимальные расчетные показатели (МРП, МЗП)*, <https://www.gov.kz/article/17157?lang=kk> (dostęp: 5.12.2024 r.).

²¹ Н. Сартаева, А. Феткулов, *Особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних: ретроспектива и дальнейшее видение совершенствования*, „Вестник КЭУ: экономика, философия, педагогика, юриспруденция” 2017/3, s. 126.

²² И.И. Рогов, К.Ж. Балтабаев [red.], *Уголовное...*, s. 398 i 399.

²³ С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 11.

Zakazane jest wykorzystywanie siły roboczej pracowników poniżej 18. roku życia do ciężkiej pracy, pracy w warunkach szkodliwych i (lub) niebezpiecznych. Nieletni nie mogą pracować w zawodach mogących szkodzić ich zdrowiu i rozwojowi (hazard, praca w lokalach rozrywkowych, produkcja, transport i handel napojami alkoholowymi, wyrobami tytoniowymi, środkami odurzającymi, substancjami psychotropowymi i prekursorami)²⁴. Nieletni mogą wykonywać prace społeczne jedynie w czasie wolnym od nauki lub pracy głównej²⁵.

Na podstawie art. 81 ust. 6 k.k. RK kara w postaci ograniczenia wolności jest orzekana wobec nieletnich na okres do 2 lat, a w przypadku zamiany niewykonanej części kary w postaci pozbawienia wolności na ograniczenie wolności – na cały okres pozostałej do odbycia części kary. Karę ograniczenia wolności nieletni skazany odbywa w miejscu zamieszkania. W tym czasie jest zobowiązany do realizacji wskazanych przez sąd obowiązków. Kontrolę zachowania skazanego sprawuje służba kuratorska zgodnie z art. 20 kodeksu karnego wykonawczego Republiki Kazachstanu²⁶. Skazany odbywający tę karę może się uczyć i studiować w placówkach znajdujących się na terenie obwodu w miejscu wykonywania kary. Za zgodą administracji systemu karno-wykonawczego może to czynić w placówkach zlokalizowanych na innym obszarze²⁷.

W myśl art. 81 ust. 7 k.k. RK kara w postaci pozbawienia wolności wobec nieletnich może być orzeczona na okres nie dłuższy niż 10 lat, a w przypadku zabójstwa w okolicznościach obciążających lub aktu terroryzmu albo w przypadku zbiegu przestępstw, z których jedno stanowi zabójstwo w okolicznościach obciążających lub akt terroryzmu – na 12 lat. W stosunku do nieletnich, którzy popełnili przestępstwo niewielkiej ciężkości lub przestępstwo średniej wagi, niezwiązane ze spowodowaniem śmierci, kara pozbawienia wolności nie jest orzekana.

Przy wymierzaniu tej kary nieletniemu uwzględnia się okoliczności przewidziane w art. 52 k.k. RK (ogólne zasady wymiaru kary). Ponadto analizie podlegają warunki jego życia i wychowania (sytuacja finansowa rodziny, panująca w niej atmosfera, zachowanie rodziców, środowisko nieletniego, jakość edukacji w szkole), poziom rozwoju umysłowego nieletniego (np. wzmożona pobudliwość, brak równowagi, wrażliwość, skłonność do nieadekwatnych reakcji na bodźce zewnętrzne, obecność zaburzeń psychicznych niewykluczających poczytalności), inne cechy jednostki (np. związane z cechami wieku nieletnich, czyli różnice między nastolatkami w wieku 16 i 17 lat a młodszą grupą – 14- i 15-latków)²⁸.

Sąd powinien orzec pozbawienie wolności wobec nieletniego tylko wtedy, gdy zmiana jego zachowania, resocjalizacja jest niemożliwa bez izolacji od społeczeństwa.

²⁴ И.И. Рогов, К.Ж. Балтабаев [ред.], *Уголовное...*, s. 389–399.

²⁵ С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 11.

²⁶ *Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 5.07.2014 г. № 234-V ЗРК*, <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234> (dostęp: 3.01.2025 r.) – dalej k.k.w. RK.

²⁷ С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 11.

²⁸ А.Б. Бекмагамбетов, В.П. Ревин, *Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. Учебник*, Алматы 2015, s. 389–390.

Zaleca się, by podjęcie decyzji zostało uzasadnione²⁹. Stosowanie tej kary wobec nieletnich przestępców jest sporadyczne. Ponadto należy przypomnieć, że zgodnie z art. 46 ust. 4 k.k. RK osoby, które popełniły przestępstwo w wieku poniżej 18 lat, nie podlegają karze dożywotniego pozbawienia wolności.

Na podstawie art. 81 ust. 8 k.k. RK wykonanie kary pozbawienia wolności wobec nieletnich skazanych odbywa się w zakładach systemu karno-wykonawczego o średnim rygorze, przeznaczonych dla nieletnich. Tryb odbywania kary w zakładach karnych o średnim rygorze dla nieletnich reguluje art. 150 k.k.w. RK, a warunki odbywania kary w tych placówkach – art. 151 k.k.w. RK. Ze względu na ograniczone ramy opracowania analiza tych przepisów karno-wykonawczych zostanie pominięta. Natomiast zaznaczyć należy, że umieszczanie nieletnich w takiej placówce powinno zawsze być stosowane jako środek ostateczny i na niezbędny minimalny okres³⁰.

Organowi wykonującemu karę sąd może (na podstawie art. 81 ust. 10 k.k. RK) wydać polecenie uwzględnienia określonych cech osobowości nieletniego skazanego podczas wykonywania odnoszących się do niego działań. W szczególności mogą one dotyczyć okoliczności związanych np. z ustalaniem przez niego granicy dobra i zła oraz z jego wrażliwością i podatnością na wpływy zewnętrzne³¹.

3.3. Wymierzanie kary nieletniemu (art. 82 k.k. RK)

Zgodnie z art. 82 ust. 1 k.k. RK przy wymierzaniu kary nieletniemu, oprócz okoliczności przewidzianych w art. 52 k.k. RK, uwzględniane są warunki jego życia i wychowania, poziom rozwoju psychicznego, inne cechy osobowości, a także to, jak wpływają na niego osoby od niego starsze.

Jak wynika z tego przepisu, poza ogólnymi zasadami orzekania kary określonymi w art. 52 k.k. RK dotyczącymi także nieletnich, przy orzekaniu kary należy wziąć pod uwagę szereg cech odnoszących się zarówno do osobowości nieletniego, jak i do prawnej oceny jego zachowania przy popełnianiu przestępstwa oraz okoliczności, które doprowadziły do jego popełnienia. Chodzi tu o cechy psychologiczne i zaburzenia osobowości nieletniego. Przy ustalaniu warunków życia i wychowania należy zbadać okoliczności związane np. z wypełnianiem przez rodziców obowiązków wynikających z wychowania nastolatka czy jego codziennym otoczeniem³². Trzeba więc poznać cechy charakteru przestępcy, jego stosunek do swoich czynów, stopień podatności na sugestywność i uzależnienia. W celu ustalenia tych cech należy przeprowadzić przesłuchanie osób wychowujących nieletniego, a także uzyskać dostęp do dokumentów dotyczących stanu jego zdrowia³³. Takie podejście ustawodawcy potwierdza przekonanie, że najważniejszą zasadą prawa karnego jest zasada indywidualizacji kary. Wyraża się

²⁹ И.Ш. Борчашвили, *Комментарий...*, t. 1, s. 741.

³⁰ С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 12.

³¹ С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 13.

³² С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 12–13.

³³ Е.Е. Тайжанова, *Особенности...*

ona w wymogu uwzględnienia – przy wymierzaniu kary – specyfiki popełnionego przestępstwa oraz osobowości sprawcy³⁴.

Punkt 9 postanowienia Sądu Najwyższego Republiki Kazachstanu z 25.06.2015 r. o niektórych kwestiach wymierzania sankcji karnych³⁵ stwierdza, że skazując nieletnich, sądy muszą wziąć pod uwagę, iż „mogą być wobec nich stosowane wyłącznie te rodzaje kar, które są określone w art. 81 k.k. RK. Ich wysokość nie może przekraczać limitów określonych przez ten artykuł. W takim przypadku należy dodatkowo uwzględnić okoliczności określone w art. 82 i 83 k.k. RK i w każdym konkretnym przypadku rozważyć, biorąc pod uwagę okoliczności sprawy i osobowość nieletniego, możliwość stosowania wobec niego środków wychowawczych o charakterze przymusowym” (tłumaczenie – K.L.)³⁶.

Jeżeli sprawca popełnia kilka przestępstw, z których część została popełniona przed ukończeniem 18. roku życia, a inne w wieku pełnoletności, sąd, wymierzając karę za te wszystkie przestępstwa, musi najpierw wymierzyć karę za przestępstwa popełnione poniżej 18. roku życia, z uwzględnieniem wymogów art. 81 k.k. RK, a następnie za przestępstwa popełnione po osiągnięciu pełnoletności i na końcu ostateczną karę – według zasad art. 58 k.k. RK³⁷.

Na podstawie art. 82 ust. 2 k.k. RK niepełnoletność jako okoliczność łagodząca jest uwzględniana w połączeniu z innymi okolicznościami łagodzącymi i obciążającymi. W przypadku przestępstw popełnianych przez nieletnich najczęściej występują następujące okoliczności łagodzące: szczerza skrucha i aktywny wkład w wykrycie sprawców przestępstwa; popełnienie przestępstwa na skutek splotu okoliczności osobistych, rodzinnych; popełnienie przestępstwa w wyniku przymusu fizycznego lub psychicznego albo z powodu zależności finansowej, służbowej lub innej. Zgodnie z art. 53 ust. 2 k.k. RK sąd ma prawo uznać za łagodzące okoliczności nieokreślone w ustawie. W sprawach nieletnich często uwzględnia takie okoliczności jak: obecność dorosłych podżegaczy, popełnienie przestępstwa pod wpływem innych osób, niewielka rola w popełnionym przestępstwie. Natomiast okoliczności obciążające to np. popełnienie przestępstwa przez nieletnich w grupie³⁸. Jak zauważają kazachscy prawnicy, w ukazanej w przepisie sytuacji „każda okoliczność łagodząca w większym stopniu zmniejsza karę sprawcy, a każda okoliczność obciążająca w mniejszym stopniu podwyższa karę. Inaczej ma to miejsce w podobnych sytuacjach u dorosłych” (tłumaczenie – K.L.)³⁹.

Mając na względzie powyższe informacje, można stwierdzić, że z jednej strony należy dążyć do racjonalnego karania nieletnich, z drugiej strony – trzeba mieć przekonanie, iż wymierzanie bezzasadnie łagodnych kar prowadzi do rozwoju poczucia bezkarności.

³⁴ С.С. Аралбаев, Уголовная..., s. 12.

³⁵ Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 25.06.2015 г. № 4 „О некоторых вопросах назначения уголовного наказания”, <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P150000004S> (dostęp: 5.12.2024 r.).

³⁶ С.С. Аралбаев, Уголовная..., s. 9.

³⁷ С.С. Аралбаев, Уголовная..., s. 11–12.

³⁸ С.С. Аралбаев, Уголовная..., s. 15.

³⁹ С.С. Аралбаев, Уголовная..., s. 14.

3.4. Zwolnienie osób nieletnich z odpowiedzialności karnej i kary (art. 83 k.k. RK)

Na podstawie art. 83 ust. 1 k.k. RK nieletni, który popełnił wykroczenie lub przestępstwo niewielkiej ciężkości⁴⁰ albo po raz pierwszy popełnił przestępstwo średniej ciężkości, może zostać zwolniony przez sąd z odpowiedzialności karnej. Warunkiem jest ustalenie, że bez ukarania go możliwa jest jego resocjalizacja. Wówczas sąd stosuje wobec niego środki wychowawcze o charakterze przymusowym. W analizowanym przepisie ustawodawca określił podstawę zwolnienia nieletniego z odpowiedzialności karnej po spełnieniu trzech następujących przesłanek: popełnienie przez nieletniego wykroczenia, przestępstwa o niewielkiej lub średniej ciężkości; zastosowanie środków wychowawczych o charakterze przymusowym; dokonanie zwolnienia z odpowiedzialności karnej wyłącznie przez sąd⁴¹. Zatem popełnienie przestępstwa przez osobę, która nie ukończyła 18. roku życia, nie zawsze oznacza orzeczenie kar określonych w art. 81 k.k. RK.

Na podstawie art. 83 ust. 2 k.k. RK nieletni, który po raz pierwszy został skazany za popełnienie wykroczenia lub przestępstwa niewielkiej lub średniej ciężkości, może zostać przez sąd zwolniony z kary. Warunkiem jest uznanie, że jego resocjalizacja może zostać osiągnięta poprzez zastosowanie środków wychowawczych o charakterze przymusowym. Z przepisu wynika, że skazany nieletni może zostać zwolniony z kary po spełnieniu następujących przesłanek: skazanie po raz pierwszy za popełnienie przestępstwa o niewielkiej lub średniej ciężkości; uznanie, że resocjalizację można osiągnąć poprzez zastosowanie środków wychowawczych o charakterze przymusowym oraz dokonanie przez sąd zwolnienia z kary⁴². Ustawodawca, przewidując tę normę w kodeksie karnym, wziął pod uwagę specyfikę rozwoju psychiki nieletnich (która w tym wieku nie jest jeszcze w pełni ukształtowana), a także potrzebę humanitarnego podejścia do nich⁴³.

W myśl art. 83 ust. 3 k.k. RK nieletni, który po raz pierwszy popełnił przestępstwo ciężkie, niezwiązane ze spowodowaniem śmierci lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu człowieka, może zostać zwolniony przez sąd z odpowiedzialności karnej w przypadkach przewidzianych w art. 68 ust. 2 k.k. RK (zwolnienie od odpowiedzialności karnej w związku z mediacją sprawy z pokrzywdzonym)⁴⁴.

Z przepisu wynika, że zwolnienie nieletniego z odpowiedzialności karnej poprzez zastosowanie wobec niego środków wychowawczych o charakterze przymusowym jest możliwe po spełnieniu następujących przesłanek: popełnienie po raz pierwszy ciężkiego przestępstwa niezwiązanego ze spowodowaniem śmierci lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, pojednanie z ofiarą, naprawienie wyrządzonej

⁴⁰ Według art. 11 ust. 2 k.k. RK za przestępstwa niewielkiej ciężkości uważa się czyny umyślne zagrożone karą nieprzekraczającą 2 lat pozbawienia wolności, a także czyny nieumyślne zagrożone karą nieprzekraczającą 5 lat pozbawienia wolności.

⁴¹ С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 18.

⁴² С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 18.

⁴³ И.И. Рогов, К.Ж. Балтабаев [red.], *Уголовное...*, s. 404.

⁴⁴ Według art. 68 ust. 2 k.k. RK warunki zwolnienia stanowią: pojednanie z ofiarą (np. w drodze mediacji) i naprawienie wyrządzonej szkody.

szkody, dokonanie przez sąd zwolnienia z kary. Decyzję o zastosowaniu środków wychowawczych może podjąć wyłącznie sąd, i to dopiero po rozpoznaniu sprawy w postępowaniu głównym, po wydaniu wyroku skazującego⁴⁵.

Środki wychowawcze w postaci przekazania pod nadzór rodziców lub osób ich zastępujących lub wyspecjalizowanego organu rządowego, a także w formie ograniczenia czasu wolnego i ustanowienia specjalnych wymagań dotyczących zachowania, można zastosować wobec nieletniego przez okres niezbędny, zdaniem sądu, do jego resocjalizacji albo do ukończenia 18. roku życia (co należy wskazać w wyroku). Nieletnich, wobec których zastosowano środki wychowawcze, uznaje się za niekaranych⁴⁶.

Punkt 16 postanowienia z 2002 r. stwierdza, że prawo nie przewiduje możliwości zastąpienia środków wychowawczych karą w żadnych okolicznościach, także wtedy, gdy nieletni uchyla się od ich stosowania lub gdy w okresie stosowania obowiązkowych środków wychowawczych popełni nowe przestępstwo.

Decydując o zwolnieniu małoletniego z odpowiedzialności karnej i z kary oraz o celowości stosowania środków wychowawczych o charakterze przymusowym, należy dokonać analizy charakteru i stopnia zagrożenia społecznego popełnionego przestępstwa (ciężar popełnionego przestępstwa), oceny osobowości sprawcy, warunków jego wychowania i innych okoliczności, które przemawiają za tym, że ukaranie sprawcy nie wymaga wymierzenia kary⁴⁷.

Analiza art. 83 k.k. RK prowadzi do wniosków, że zwolnienie z odpowiedzialności karnej nieletnich to okoliczność wyłączająca lub uniemożliwiająca ściganie karne, co oznacza, iż nie można wszcząć sprawy karnej, a wszczętą należy umorzyć. Stanowi to jedną z form niewykonania odpowiedzialności karnej za czyn, a odpowiedzialność tę realizuje się poprzez środki wychowawcze. Zastosowanie środków wychowawczych wobec nieletnich jest „wyrazem zasady legalności i sprawiedliwości, humanizmu i ekonomii represji karnej, osobistej odpowiedzialności sprawcy, indywidualizacji i zróżnicowania odpowiedzialności karnej i kary, a także nie stoi w sprzeczności z zasadą nieuchronności odpowiedzialności karnej i kary oraz celami polityki kryminalnej” (tłumaczenie – K.L.)⁴⁸.

3.5. Środki wychowawcze o charakterze przymusowym (art. 84 k.k. RK)

Na podstawie art. 84 ust. 1 k.k. RK wobec nieletniego mogą zostać przez sąd orzeczone następujące środki wychowawcze o charakterze przymusowym:

- upomnienie;
- przekazanie pod nadzór rodziców lub osób ich zastępujących albo wyspecjalizowanego organu państwowego;

⁴⁵ C.C. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 18 i 19.

⁴⁶ C.C. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 19.

⁴⁷ C.C. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 18–19.

⁴⁸ A.K. Абитаева, E.C. Жамбаев, A.H. Сагадиев, *Правовая природа освобождения от уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних*, „Наука и реальность/Science & Reality” 2021/2, s. 58–59.

- nałożenie obowiązku naprawienia wyrządzonej szkody;
- ograniczenie czasu wolnego oraz ustanowienie szczególnych wymogów dotyczących zachowania nieletniego;
- umieszczenie w placówce edukacyjnej o szczególnym rygorze;
- nałożenie obowiązku przeproszenia pokrzywdzonego;
- ustalenie nadzoru probacyjnego.

Ponieważ przepis ten zawiera wyczerpującą listę środków wychowawczych o charakterze przymusowym, sąd nie może orzec innych środków, tj. nieprzewidzianych w tym artykule⁴⁹. Może natomiast – na podstawie art. 84 ust. 2 k.k. RK – orzec wobec nieletniego jednocześnie kilka środków wychowawczych o charakterze przymusowym. Ich istota zostanie ukazana przy omawianiu regulacji art. 85 k.k. RK.

3.6. Istota środków wychowawczych o charakterze przymusowym i okres ich stosowania (art. 85 k.k. RK)

Zgodnie z art. 85 ust. 1 k.k. RK upomnienie polega na wyjaśnieniu nieletniemu szkody wyrządzonej jego czynem oraz konsekwencji ponownego popełnienia przestępstw przewidzianych w kodeksie karnym. Stanowi ono wyraz potępienia działania sprawcy i ostrzeżenie wobec ponownego popełnienia przestępstwa (groźba kary)⁵⁰.

Na podstawie art. 85 ust. 2 k.k. RK przekazanie pod nadzór to nałożenie na rodziców lub osoby ich zastępujące bądź na wyspecjalizowany organ państwowy obowiązków dotyczących wychowawczego wpływu na nieletniego oraz nadzoru nad jego zachowaniem.

Stosowanie tego obowiązku oznacza określony zakres odpowiedzialności rodzica, np. poucza się go o konieczności kontrolowania czasu wolnego dziecka. Gdy rodzice i inne osoby nie zgadzają się przyjąć odpowiedzialności za nadzór lub nie są w stanie należycie wywiązać się z tego obowiązku, pierwszeństwo ma wyspecjalizowana agencja rządowa⁵¹. W przypadku popełnienia wykroczenia przez nieletniego okres przekazania pod nadzór wynosi do 6 miesięcy, w przypadku popełnienia przestępstwa niewielkiej ciężkości – od 6 miesięcy do 1 roku, w przypadku popełnienia przestępstwa średniej ciężkości – od 1 roku do 2 lat, a w przypadku popełnienia przestępstwa ciężkiego – od 2 lat do 3 lat⁵².

Zgodnie z art. 85 ust. 3 k.k. RK obowiązek naprawienia wyrządzonej szkody nakładany jest z uwzględnieniem sytuacji majątkowej nieletniego oraz posiadania przez niego odpowiednich umiejętności zawodowych.

Należy zauważyć, że szkoda może być zarówno materialna, jak i moralna. Szkoda moralna oznacza naruszenie, uchylenie lub pozbawienie osobistych korzyści i praw niemajątkowych jednostki, obejmujące cierpienie moralne lub fizyczne (upokorzenie, depresja, złość, wstyd, rozpacz, ból fizyczny, poczucie niższości, dyskomfort),

⁴⁹ C.C. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 20–21.

⁵⁰ И.И. Рогов, К.Ж. Балтабаев [red.], *Уголовное...*, s. 408.

⁵¹ А. Набиева, *Особенности...*, s. 38.

⁵² И.И. Рогов, К.Ж. Балтабаев [red.], *Уголовное...*, s. 408.

doświadczane przez pokrzywdzonego w wyniku popełnionego wobec niego przestępstwa (art. 951 kodeksu cywilnego Republiki Kazachstanu⁵³)⁵⁴. Przepisy k.c. RK przewidują rekompensatę majątkową za szkody moralne, jednak w niektórych przypadkach za zgodą ofiary szkody te można zrekompensować przeprosinami sprawcy⁵⁵. Natomiast pkt 28 postanowienia z 2002 r. stanowi, że w sprawach, w których nieletni w wieku od 14 lat do 18 lat nie posiada dochodów lub innego majątku wystarczającego do naprawienia szkody, obowiązek naprawienia szkody w całości lub w brakującej części spoczywa na rodzicach lub opiekunie, chyba że udowodnią, że szkoda powstała nie z ich winy.

Obowiązek rodziców, opiekuna i właściwej instytucji do naprawienia szkody wyrządzonej przez nieletniego wygasa z chwilą ukończenia przez osobę, która wyrządziła szkodę, 18 lat albo w przypadku gdy wcześniej uzyskiwała dochody lub inny majątek wystarczający do naprawienia szkody, albo gdy przed osiągnięciem pełnoletności uzyskała zdolność do czynności prawnych (art. 17 k.c. RK). Jeżeli szkoda powstała w wyniku wspólnego działania przestępczego kilku osób, wówczas skazani, zarówno dorośli, jak i nieletni, jeśli posiadają wystarczające dochody i majątek, ponoszą solidarną odpowiedzialność finansową (art. 932 k.c. RK).

Na podstawie art. 85 ust. 4 k.k. RK ograniczenie czasu wolnego i ustanowienie szczególnych wymogów dotyczących zachowania nieletniego mogą obejmować zakaz odwiedzania określonych miejsc, korzystania z określonych form spędzania czasu wolnego (także związanych z prowadzeniem pojazdów mechanicznych), ograniczenia przebywania poza domem po określonej godzinie czy wyjazdu do innych miejscowości bez zgody wyspecjalizowanego organu państwowego. W stosunku do nieletniego może zostać również nałożony obowiązek powrotu do placówki edukacyjnej, kontynuowania lub ukończenia nauki albo podjęcia zatrudnienia przy wsparciu wyspecjalizowanego organu państwowego. Niniejszy wykaz nie jest wyczerpujący.

Środek ten jest najpoważniejszą miarą oddziaływania wychowawczego. Wpływa na ograniczenie swobody spędzania czasu przez nieletniego i powoduje oddanie go pod kontrolę wyspecjalizowanych organów rządowych. Polega na umieszczeniu go w warunkach, „które pozwalają mu chronić się przed negatywnymi wpływami środowiska” (tłumaczenie – K.L.)⁵⁶. W każdym konkretnym przypadku środek ten ustala się indywidualnie, biorąc pod uwagę skuteczność w stosunku do danego nieletniego⁵⁷. Ponieważ, jak podano, lista obowiązków nie jest wyczerpująca⁵⁸, nieletniemu można przedstawić inne wymagania niezbędne do jego poprawy. Jednakże muszą

⁵³ Гражданский кодекс Республики Казахстан от 27.12.1994 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 1.09.2024 г.), https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061 (dostęp: 21.02.2025 r.) – dalej k.c. RK.

⁵⁴ И.И. Рогов, К.Ж. Балтабаев [red.], Уголовное..., s. 408–409.

⁵⁵ Р.А. Орсаева, Особенности освобождения несовершеннолетних от уголовной ответственности и наказания, „Вестник науки и творчества” 2024/1, s. 19–20.

⁵⁶ И.И. Рогов, К.Ж. Балтабаев [red.], Уголовное..., s. 409.

⁵⁷ И.И. Рогов, К.Ж. Балтабаев [red.], Уголовное..., s. 409.

⁵⁸ Р.А. Орсаева, Особенности..., s. 20.

one być przemysłane. Nie mogą być okrutne, szkodliwe dla nieletniego czy mieć na celu poniżenia jego godności⁵⁹.

Zgodnie z art. 85 ust. 5 k.k. RK umieszczenie w placówkach edukacyjnych o specjalnym rygorze na okres od 6 miesięcy do 2 lat może zostać orzeczone przez sąd wobec nieletniego, który popełnił umyślne przestępstwo średniej ciężkości lub przestępstwo ciężkie. Pobyt w tych placówkach może zostać skrócony w związku z osiągnięciem pełnoletności przez osobę, a także wówczas, jeśli na podstawie opinii wyspecjalizowanego organu państwowego odpowiedzialnego za resocjalizację sąd dojdzie do wniosku, że nieletni nie potrzebuje stosowania tego środka do osiągnięcia celu resocjalizacji. Środek ten może zostać orzeczony przez sąd wobec nieletniego, który popełnił wskazane w tym przepisie przestępstwo, na określony czas. Pobyt w placówce może trwać krócej⁶⁰.

Na podstawie art. 85 ust. 6 k.k. RK przedłużenie pobytu w placówce edukacyjnej o specjalnym rygorze po upływie terminu ustalonego w art. 85 ust. 5 k.k. RK jest dopuszczalne tylko w przypadku konieczności ukończenia przez nieletniego nauki w szkole ogólnokształcącej lub zawodowej, ale nie dłużej niż do osiągnięcia przez niego pełnoletności. Pobyt w placówce edukacyjnej może zatem, pod określonymi warunkami, trwać dłużej.

Według art. 85 ust. 7 k.k. RK zasady i warunki pobytu nieletnich w placówkach edukacyjnych o specjalnym rygorze są określane przez ustawodawstwo Republiki Kazachstanu. Zgodnie z art. 14 ustawy o zapobieganiu przestępczości nieletnich oraz zapobieganiu zaniedbywaniu dzieci i bezdomności z 9.07.2004 r.⁶¹ placówki edukacyjne objęte specjalnym rygorem pozbawienia wolności są placówkami oświatowymi lub medycznymi i powstają w celu zapewnienia wychowania, szkolenia i resocjalizacji nieletnich w wieku od 11 do 18 lat, którzy potrzebują specjalnych warunków edukacji, szkoleń i wymagają specjalnego podejścia pedagogicznego w przypadkach, gdy:

- po wydaniu decyzji o umorzeniu postępowania przygotowawczego ze względu na nieosiągnięcie wieku odpowiedzialności karnej ponownie dopuścili się przestępstwa;
- skazani za popełnienie przestępstwa średniej ciężkości lub przestępstwa ciężkiego został zwolniony przez sąd od odpowiedzialności karnej i kary w trybie przewidzianym w art. 83 k.k. RK.

Decyzję o celowości skierowania nieletnich, którzy nie osiągnęli wieku odpowiedzialności karnej, do placówki edukacyjnej o specjalnym rygorze pozbawienia wolności podejmuje sąd⁶².

Na podstawie art. 85 ust. 8 k.k. RK nieletni osobiście przeprosza osobę poszkodowaną za wyrządzoną szkodę. Środek ten może stanowić warunek dodatkowy w stosunku do innych rodzajów obowiązkowych działań edukacyjnych⁶³.

⁵⁹ С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 23.

⁶⁰ Р.А. Орсаева, *Особенности...*, s. 20.

⁶¹ Закон Республики Казахстан от 9.07.2004 г. N 591 „О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности”, https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z040000591_ (dostęp: 5.12.2024 r.).

⁶² С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 24.

⁶³ С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 24.

Artykuł 85 ust. 9 k.k. RK przewiduje, że nadzór probacyjny ustanawia się na okres do 1 roku zgodnie z zasadami określonymi w art. 44 ust. 2 k.k. RK. Środek ten, oznaczający kontrolę kuratorską, realizowany jest przez uprawniony organ państwowy i obejmuje wywiązywanie się skazanego z obowiązków: niezmiennia stałego miejsca zamieszkania, pracy lub nauki bez powiadomienia uprawnionego organu państwowego monitorującego zachowanie osoby skazanej; zakazu odwiedzania niektórych miejsc; poddania się leczeniu z alkoholizmu, narkomanii, nadużywania substancji psychoaktywnych, chorób przenoszonych drogą płciową; zapewnienia wsparcia finansowego rodzinie i innych obowiązków, które przyczyniają się do poprawy skazanego i uniemożliwiają mu popełnienie nowych przestępstw⁶⁴.

Na podstawie art. 85 ust. 10 k.k. RK okres stosowania środków wychowawczych o charakterze przymusowym wynosi do 6 miesięcy w przypadku popełnienia wykroczenia, od 6 miesięcy do 1 roku w przypadku popełnienia przestępstwa niewielkiej ciężkości, od 1 roku do 2 lat w przypadku popełnienia przestępstwa średniej ciężkości oraz od 2 lat do 3 lat w przypadku popełnienia przestępstwa ciężkiego. Należy stwierdzić, że wymienione w przepisie okresy stosowania środków wychowawczych są racjonalnie dostosowane do wagi popełnionych przez nieletnich czynów.

Zgodnie z art. 85 ust. 11 k.k. RK w przypadku umyślnego niewykonania przez nieletniego środka wychowawczego o charakterze przymusowym 2 lub więcej razy w ciągu roku środek ten, na wniosek wyspecjalizowanego organu państwowego, zostaje uchylony przez sąd, a materiały sprawy są kierowane w celu pociągnięcia nieletniego do odpowiedzialności karnej, jeśli nie upłynął termin przedawnienia. Z przepisu wynika, że umyślne, przynajmniej dwukrotne naruszenie trybu wykonywania środka wychowawczego o charakterze przymusowym skutkuje uchYLENIEM stosowania go i prowadzeniem postępowania karnego wobec nieletniego (jeśli nie doszło do przedawnienia).

3.7. Warunkowe przedterminowe zwolnienie osób nieletnich z odbywania kary (art. 86 k.k. RK)

Na podstawie art. 86 ust. 1 k.k. RK osoby skazane na pozbawienie wolności, ograniczenie wolności lub prace poprawcze za popełnienie przestępstwa w wieku niepełnoletnim, w przypadku braku rażących naruszeń przez nich ustalonego trybu odbywania lub wykonywania kary, podlegają warunkowemu przedterminowemu zwolnieniu po faktycznym odbyciu lub wykonaniu:

- co najmniej 1/4 okresu lub wymiaru kary orzeczonej przez sąd za przestępstwo niewielkiej lub średniej ciężkości;
- co najmniej 1/3 okresu lub wymiaru kary orzeczonej przez sąd za przestępstwo ciężkie;
- co najmniej 1/2 okresu kary orzeczonej przez sąd za szczególnie ciężkie przestępstwo, które nie jest połączone z zamachem na życie człowieka;

⁶⁴ И.И. Рогов, К.Ж. Балтабаев [red.], *Уголовное...*, s. 411.

- co najmniej 2/3 okresu kary orzeczonej przez sąd za szczególnie ciężkie przestępstwo, połączone z zamachem na życie człowieka.

Z analizowanego przepisu wynika, że podstawą orzeczenia warunkowego przedterminowego zwolnienia wobec nieletniego jest brak rażących naruszeń ustalonego trybu odbywania lub wykonywania kary (co najmniej dwukrotne niewypełnienie obowiązków nałożonych na skazanego) oraz nastąpienie u nieletniego takiej zmiany świadomości i zachowania, która przekonuje sąd o skuteczności wykonanej dotychczas kary⁶⁵.

Artykuł 86 ust. 2 k.k. RK przewiduje, że w przypadkach gdy osoba warunkowo, przedterminowo zwolniona popełni w okresie nadzoru probacyjnego przestępstwo nieumyślne, umyślne wykroczenie lub umyślne przestępstwo niewielkiej ciężkości, decyzję o uchyleniu lub utrzymaniu warunkowego przedterminowego zwolnienia podejmuje sąd podczas orzekania kary za nowe przestępstwo. Jeśli sąd uchyła warunkowe przedterminowe zwolnienie, kara zostaje wymierzona zgodnie z zasadami orzekania kary w przypadku zbiegu wyroków. Przepis ten jasno wskazuje surowe, negatywne następstwa naruszenia warunków przedterminowego zwolnienia (uchylenie go i ponowne skazanie).

Na podstawie art. 86 ust. 3 k.k. RK, gdy osoba warunkowo, przedterminowo zwolniona popełni w okresie nadzoru probacyjnego przestępstwo umyślne średniej ciężkości, ciężkie lub szczególnie ciężkie, sąd uchyła warunkowe przedterminowe zwolnienie i wymierza karę zgodnie z zasadami orzekania kary w przypadku zbiegu wyroków.

Należy podkreślić, że warunkowe przedterminowe zwolnienie z kary stanowi zachętę dla nieletnich skazanych, którzy dokonali poprawy zachowania, oraz motywację do wzorowego zachowania skazanych w trakcie odbywania kary i po zwolnieniu z jej odbywania⁶⁶. Nieskorzystanie z takiej możliwości powoduje negatywne konsekwencje dla sprawcy.

3.8. Zamiana nieodbytej części kary dla nieletnich (art. 87 k.k. RK)

W myśl art. 87 ust. 1 k.k. RK wobec osób odbywających karę pozbawienia wolności za popełnienie przestępstwa w wieku niepełnoletnim, w przypadku braku rażących naruszeń przez nich ustalonego trybu odbywania kary, nieodbyta część kary może zostać zamieniona przez sąd na ograniczenie wolności po faktycznym odbyciu:

- co najmniej 1/5 okresu kary orzeczonej przez sąd za przestępstwo niewielkiej lub średniej ciężkości;
- 1/4 okresu kary orzeczonej przez sąd za przestępstwo ciężkie;
- 1/3 okresu kary orzeczonej przez sąd za szczególnie ciężkie przestępstwo, które nie jest połączone z zamachem na życie człowieka;
- 1/2 okresu kary orzeczonej przez sąd za szczególnie ciężkie przestępstwo, połączone z zamachem na życie człowieka.

⁶⁵ И.Ш. Борчашвили, *Комментарий...*, т. 1, s. 780 i 784.

⁶⁶ С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 25.

Na podstawie art. 87 ust. 2 k.k. RK zamiana nieodbytej części kary może być zastosowana wobec osób skazanych za popełnienie przestępstwa w wieku niepełnoletnim, działających w grupie przestępczej.

Odnosząc się do całego art. 87 k.k. RK, należy stwierdzić, że zastąpienie nieodbytej części kary łagodniejszym rodzajem kary może nastąpić wyłącznie wobec nieletnich odbywających karę pozbawienia wolności. Kodeks przewiduje dwie przesłanki niezbędne do takiej zamiany: waga popełnionego przestępstwa, za które skazany odbywa karę, oraz niedopuszczenie się umyślnego naruszenia ustalonego trybu odbywania kary. Jeżeli te przesłanki zostaną spełnione, sąd może zastąpić pozostałą część kary ograniczeniem wolności. Łagodniejszą karę orzeka się na okres równy pozostałej do odbycia części kary wymierzonej wyrokiem sądu. Okres ten nie może jednak przekraczać górnej granicy określonej ustawą dla odpowiedniego rodzaju łagodniejszej kary. Sąd stosuje przelicznik: 1 dzień ograniczenia za 1 dzień pozbawienia wolności⁶⁷.

Jednocześnie, jak stwierdzono w postanowieniu Sądu Najwyższego Republiki Kazachstanu z 2.10.2015 r. w sprawie praktyki sądowej dotyczącej warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbywania kary, zastąpienia nieodbytej części kary łagodniejszym rodzajem kary i skrócenia okresu orzeczonej kary⁶⁸, rozstrzygającym kwestie możliwości zastosowania zwolnienia warunkowego z odbywania kary, w sprawie zastąpienia nieodbytej części kary karą łagodniejszą sądy zobowiązane są do zapewnienia każdemu skazanemu ściśle indywidualnego podejścia. W związku z tym sądy muszą ustalić, czy skazany odbył część kary przewidzianą przepisami prawa, i dokładnie zbadać zachowanie skazanego przez cały okres odbywania kary, a nie tylko przez czas bezpośrednio poprzedzający rozpatrzenie wniosku. Monitorowanie zachowania osoby zwolnionej warunkowo, m.in. wypełnianie obowiązków powierzonych mu przez sąd, jest wykonywane przez upoważniony, wyspecjalizowany organ państwowy⁶⁹.

3.9. Terminy przedawnienia (art. 88 k.k. RK)

Na podstawie art. 88 k.k. RK terminy przedawnienia pociągnięcia do odpowiedzialności karnej lub wydania wyroku skazującego w przypadku zwolnienia nieletnich z odpowiedzialności karnej lub odbywania kary są skracane o połowę. Wskazać tu należy, że okres przedawnienia ustala się dla nieletnich w taki sam sposób jak dla dorosłych. Zgodnie z pkt 30 postanowienia z 2002 r. przedawnienie pociągnięcia do odpowiedzialności karnej oraz przedawnienie wykonania wyroku skazującego wobec nieletnich na podstawie art. 88 k.k. RK stanowi połowę terminów przewidzianych w art. 71 i 77 k.k. RK. Na podstawie przepisów zawartych w analizowanym artykule

⁶⁷ С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 27.

⁶⁸ Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 2.10.2015 г. № 6 „О судебной практике условно-досрочного освобождения от отбывания наказания, замены неотбытой части наказания более мягким видом наказания и сокращения срока назначенного наказания”, <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P150000006S> (dostęp: 5.12.2024 r.).

⁶⁹ С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 26.

nieletni jest zwolniony od odpowiedzialności karnej, jeżeli od dnia popełnienia przestępstwa upłynął okres:

- 6 miesięcy od popełnienia przestępstwa,
- 1 roku od popełnienia przestępstwa o niewielkiej ciężkości,
- 2,5 roku od popełnienia przestępstwa średniej ciężkości,
- 5 lat od popełnienia przestępstwa ciężkiego,
- 7,5 roku od popełnienia szczególnie ciężkiego przestępstwa.

Nieletni skazany za przestępstwo zostaje zwolniony z odbycia kary, jeżeli skazanie nie zostało wykonane w następujących terminach, licząc od dnia jego uprawnienia się:

- 6 miesięcy w przypadku skazania za przestępstwo,
- 1 rok w przypadku skazania za przestępstwo o niewielkiej ciężkości,
- 2,5 roku w przypadku skazania za przestępstwo średniej ciężkości,
- 5 lat w przypadku skazania za przestępstwo ciężkie,
- 7,5 roku w przypadku skazania za szczególnie ciężkie przestępstwo.

W ten sposób określono specyfikę obliczania terminu przedawnienia w przypadku zwolnienia nieletniego z odpowiedzialności karnej lub odbycia kary.

3.10. Terminy zatarcia skazania (art. 89 k.k. RK)

Na podstawie art. 89 k.k. RK wobec osób, które popełniły przestępstwa przed ukończeniem 18. roku życia, terminy zatarcia skazania, przewidziane w art. 79 k.k. RK, są skracane i odpowiadają:

- faktycznemu zakończeniu odbywania łagodniejszych kar niż pozbawienie wolności;
- 1 rokowi po odbyciu kary pozbawienia wolności za przestępstwo niewielkiej lub średniej ciężkości;
- 2 latom po odbyciu kary pozbawienia wolności za przestępstwo ciężkie;
- 3 latom po odbyciu kary pozbawienia wolności za przestępstwo szczególnie ciężkie.

W artykule tym ustawodawca określił zatem wyjątek dla nieletnich od zasad ogólnych w zakresie skrócenia terminu zatarcia skazania⁷⁰.

3.11. Zastosowanie przepisów rozdziału 6 kodeksu karnego Republiki Kazachstanu wobec osób w wieku od 18 lat do 21 lat (art. 90 k.k. RK)

Artykuł 90 k.k. RK przewiduje, że w wyjątkowych przypadkach, pod warunkiem uwzględnienia charakteru popełnionego czynu oraz osobowości sprawcy, sąd może zastosować przepisy rozdziału 6 k.k. RK wobec osób, które popełniły przestępstwo w wieku od 18 lat do 21 lat, z wyjątkiem umieszczenia ich w placówkach edukacyjnych o szczególnie rygorze pobytu.

⁷⁰ C.C. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 29–30.

Uchwalając ten przepis, ustawodawca wyszedł z założenia, że zgodnie z celami prawa karnego i celami kary, a także zasadami humanizmu, nie zawsze jest skuteczne i racjonalne stosowanie wobec osób w wieku od 18 lat do 21 lat takich samych kar jak wobec dorosłych przestępców. Uznał, że nieletni różnią się od osoby dorosłej mentalnością, stabilnością, zmiennością cech osobowości, wzmożoną reakcją na wpływy zewnętrzne. Powiązał wyjątkowość zastosowania przepisów tego artykułu do osób, które popełniły przestępstwo w wieku od 18 lat do 21 lat, z dwoma czynnikami: charakterem popełnionego czynu oraz cechami osobowości sprawcy. O charakterze popełnionego czynu decydują cechy strony przedmiotowej przestępstwa (np. drugorzędna rola nieletniego w przestępstwie popełnionym w grupie; popełnienie przestępstwa na skutek splotu trudnych okoliczności życiowych pod wpływem osób wcześniej skazanych; na skutek przymusu psychicznego ze strony osoby, od której jest zależny finansowo). Ustawodawca przyjął, że cechy osobowości obejmują poziom rozwoju intelektualnego oraz cechy rozwoju psychofizycznego takiej osoby⁷¹.

4. Ocena sposobu i zakresu odpowiedzialności karnej nieletnich

4.1. Wyodrębnienie w k.k. RK rozdziału poświęconego odpowiedzialności nieletnich

Przechodząc do tytułowej oceny, w pierwszej kolejności należy podkreślić, że Kodeks karny Republiki Kazachstanu z 2014 r. zawiera odrębny rozdział określający specyfikę odpowiedzialności karnej nieletnich (rozdział 6 k.k. RK). Zawarto w nim przepisy regulujące kary orzekane wobec nieletnich, zasady wymiaru kar, przesłanki zwolnienia z odpowiedzialności karnej i kary, katalog środków wychowawczych o charakterze przymusowym, zasady ich orzekania, instytucje warunkowego zwolnienia, zamiany kary, przedawnienia i zatarcia skazania. Należy podkreślić, że taki zakres regulacji realizuje zasady humanizmu i sprawiedliwości odzwierciedlone w Konwencji o prawach dziecka (przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20.11.1989 r., obowiązującej od 8.06.1994 r.)⁷² oraz we Wzorcowych minimalnych zasadach ONZ dotyczących wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich z 1985 r.⁷³

W ramach porównania kazachskiego i polskiego sposobu regulacji odpowiedzialności karnej nieletnich należy wskazać różnice. W Kazachstanie jedynie kodeks karny reguluje tę kwestię (przewidując zarówno kary, jak i środki wychowawcze o charakterze przymusowym), a w Polsce – dwa akty (Kodeks karny⁷⁴ i odrębna ustawa

⁷¹ С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 30–31.

⁷² Постановление Верховного Совета Республики Казахстан от 8.06.1994 г. „О ратификации Конвенции о правах ребенка”, https://adilet.zan.kz/rus/docs/B940001400_ (dostęp: 20.02.2025 r.).

⁷³ Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних („Пекинские правила”) приняты резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 40/33 от 10.12.1985 г., <https://adilet.zan.kz/rus/docs/O8500000002/info> (dostęp: 5.12.2024 r.).

⁷⁴ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz.U. z 2024 r. poz. 17 ze zm.).

dedykowana wsparciu i resocjalizacji nieletnich sprawców⁷⁵, nieprzewidująca kar, lecz środki wychowawcze, lecznicze i poprawczy). Przyjęty w Kazachstanie system jest zatem odmienny niż w Polsce.

4.2. Uwzględnienie specyfiki nieletniego jako podmiotu odpowiedzialności karnej

Nieletni w kazachskim kodeksie karnym posiada uprzywilejowaną pozycję w zakresie odpowiedzialności. Jego specyfika związana jest przede wszystkim z wiekiem, zakresem przestępstw stanowiących podstawę odpowiedzialności oraz katalogiem kar i środków wychowawczych o charakterze przymusowym przewidzianym za popełnienie przestępstw.

Należy przypomnieć, że według k.k. RK nieletni odpowiada po ukończeniu 16 lat, wyjątkowo – po ukończeniu 14 lat. Ustawodawstwo uwzględnia więc specyfikę wieku nieletnich przy ustalaniu prawnych granic odpowiedzialności karnej i kary⁷⁶. Jednakże obie granice wieku odpowiedzialności wydają się za niskie. Są analogiczne do rozwiązań kodeksów innych państw byłego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich.

Przyjęty w art. 15 ust. 2 k.k. RK enumeratywny katalog przestępstw stanowiących podstawę odpowiedzialności karnej nieletnich składa się z 32 artykułów, obejmujących w kilku wypadkach różne typy przestępstw. Zawiera przestępstwa przeciwko: życiu i zdrowiu, wolności seksualnej, pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości, mieniu, bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu, moralności, bezpieczeństwu transportu. Wydaje się, że za zbędne należy uznać umieszczenie w tym katalogu przestępstw takich jak: akt terroryzmu, propaganda terroryzmu, publiczne nawoływanie do popełnienia aktu terrorystycznego, utworzenie, kierowanie grupą terrorystyczną oraz udział w jej działalności czy finansowanie działalności terrorystycznej lub ekstremistycznej oraz udzielanie innej pomocy w terroryzmie lub ekstremizmie. Trzeba zauważyć, że zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym katalog przestępstw będących podstawą odpowiedzialności karnej nieletnich jest bardzo szeroki.

Przewidziany w k.k. RK katalog kar i środków wychowawczych o charakterze przymusowym podyktowany jest potrzebą realizacji wobec nieletnich zasady humanizmu i indywidualizacji kary. W związku z tym odpowiedzialność karna nieletnich następuje zgodnie z przepisami ogólnymi k.k. RK, jednak z uwzględnieniem cech związanych ze specyfiką osobowości młodego człowieka (niewystarczającą dojrzałością psychofizyczną, wiekową i społeczną oraz niemożnością pełnej adekwatnej oceny swojego zachowania)⁷⁷. Ponadto z uwagi na to, że nieletni stanowią „bardzo bezbroną kategorię osób zaangażowanych w wymiar sprawiedliwości”⁷⁸,

⁷⁵ Ustawa z 9.06.2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (tekst jedn.: Dz.U. z 2024 r. poz. 978 ze zm.).

⁷⁶ Р.А. Барсукова, А.И. Карипова, Н.У. Егизбаев, *Методы...*, s. 120.

⁷⁷ А.Б. Бекмагамбетов, В.П. Ревин, *Уголовное...*, s. 384.

⁷⁸ С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 6.

pociągnięcie nieletniego do odpowiedzialności karnej nie może naruszać jego praw. Ich ochronie służy omawiany system traktowania przestępców poniżej 18. roku życia, a także występowanie w nim specjalnych środków oddziaływania wobec nich⁷⁹. Takie podejście ustawodawcy należy ocenić pozytywnie.

Należy stwierdzić, że k.k. RK nie wyróżnia konkretnych celów karania nieletnich w porównaniu z podobnymi celami karania dorosłych przestępców. Nie oznacza to jednak, że w ogóle nie występują. Przede wszystkim celem orzekania środków reakcji karnej odpowiednio dostosowanych do nieletniego sprawcy i jego czynu jest dążenie do osiągnięcia efektu korekcyjnego jego zachowania. Jest nim też zapobieganie popełnianiu nowych przestępstw, przywracanie sprawiedliwości społecznej, kształtowanie w nieletnim postawy odrzucenia zachowań przestępczych oraz wychowanie (kształtowanie szacunku do innego człowieka i jego dóbr)⁸⁰. Obowiązujące przepisy potwierdzają celowość przewidzianych środków prawnych.

Można dodać, że specyfika odpowiedzialności karnej nieletnich przejawia się także w szczególnym podejściu ustawodawcy do oceny przestępstw popełnianych przez nich w warunkach recydywy. Zgodnie z art. 14 ust. 3 k.k. RK do uznania recydywy przestępstw nie uwzględnia się wyroków skazujących za przestępstwa popełnione przed ukończeniem 18. roku życia⁸¹.

Kazachscy prawnicy pozytywnie oceniają analizowane przepisy. Twierdzą, że są one ze sobą spójne, usystematyzowane i uwzględniają związane z wiekiem cechy psychofizjologiczne nieletnich na każdym etapie orzekania, wykonywania i zaciągania skazania⁸². Zasadniczo z opinią tą należy się zgodzić, jednakże surowo trzeba ocenić niski wiek odpowiedzialności karnej nieletnich i szeroki katalog przestępstw stanowiących jej podstawę.

4.3. Zakres środków prawnych przewidzianych wobec nieletnich sprawców przestępstw

Jak wynika z przedstawionych informacji, środki prawne stanowią: kary oraz środki wychowawcze o charakterze przymusowym. Ustalono też, że kazachski kodeks karny nie przewiduje zindywidualizowanych rodzajów kar stosowanych wobec nieletnich. Jednakże nie wszystkie kary przewidziane w tym kodeksie mogą być wobec nich orzekane⁸³. Ponadto kary wobec nieletnich „mają nieco stępione zęby”, cechują się mniejszą represyjnością niż wobec dorosłych. Na przykład jeżeli wobec skazanego dorosłego może zostać orzeczona kara grzywny w wysokości od 20 MWO do 10 000 MWO, to w przypadku skazanych nieletnich – w wysokości od 5 MWO do 100 MWO. Jeśli dorosłego można pozbawić prawa do wykonywania określonych czynności na okres od 1 roku do 10 lat, to nieletniego – jedynie na okres od 1 roku

⁷⁹ С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 6.

⁸⁰ А.Б. Бекмагамбетов, В.П. Ревин, *Уголовное...*, s. 386.

⁸¹ А.Б. Бекмагамбетов, В.П. Ревин, *Уголовное...*, s. 385.

⁸² С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 7.

⁸³ И.Ш. Борчашвили, *Комментарий...*, t. 1, s. 746.

do 2 lat⁸⁴. Należy zatem stwierdzić, że zgodnie z zasadą humanizmu kazachski ustawodawca przewidział dla nieletnich okrojony system kar wraz z obniżeniem wymiaru ich wysokości⁸⁵.

Z kolei środki wychowawcze przewidziane dla nieletnich w odróżnieniu od kary mają inną istotę, cel i nie pociągają za sobą karalności. Kodeks karny Republiki Kazachstanu wprowadził różne rodzaje środków wychowawczych, umożliwiając sądowi wybór najwłaściwszego. Ich system stanowi sposób oddziaływania na nieletnich oraz podstawę do zwolnienia z odpowiedzialności karnej⁸⁶.

Nierzadko odpowiedzialność i karanie nieletnich określa się jako „preferencyjne”, zawierające „zwolnienia” lub „obniżki”. Takie podejście jest wynikiem realizacji wobec nich zasady humanizmu. Przejawia się ona poprzez zasadę ograniczania kar do minimum niezbędnego do osiągnięcia celów odpowiedzialności karnej oraz zasadę łączenia kar i środków wychowawczych o charakterze przymusowym⁸⁷.

Należy podkreślić, że wszystkie środki oddziaływania (kary, środki wychowawcze o charakterze przymusowym) muszą być zawsze współmierne nie tylko do okoliczności i wagi przestępstwa, ale także do sytuacji i potrzeb nieletniego oraz potrzeb społeczeństwa. Istotna jest wówczas zasada indywidualizacji kary, która zapewnia osiągnięcie celów resocjalizacji, a także zapobieżenie popełnianiu przez nieletniego nowych przestępstw⁸⁸.

Trzeba zauważyć, że zakres środków prawnych przewidzianych wobec nieletnich sprawców przestępstw uległ w ostatnich latach zmianom. Otóż po wejściu w życie k.k. RK 1.01.2015 r. ustawodawca dwukrotnie zmieniał art. 81 k.k. RK w kwestii uregulowania warunków i wymiaru kary wobec nieletnich oraz miejsca odbywania przez nich kary pozbawienia wolności. Do 2017 r. nieletni odbywali kary w koloniach wychowawczych o charakterze ogólnym, a nieletni płci męskiej wcześniej skazani na karę pozbawienia wolności odbywali karę w koloniach wychowawczych o zaostrzonym rygorze. Po zmianach wprowadzonych w 2017 r. karę w postaci pozbawienia wolności nieletni skazani odbywają w jednostkach o średnim rygorze⁸⁹.

4.4. Podmioty realizujące przepisy k.k. RK dotyczące odpowiedzialności nieletnich

Wymierzaniem sprawiedliwości wobec nieletnich sprawców przestępstw w Kazachstanie zajmują się sądy dla nieletnich. Ich powstanie i rozwój stanowi rezultat dążenia do stworzenia wyspecjalizowanych sądów. Obecnie sądy te są jednym z ogniw jednolitego systemu sądownictwa. Funkcjonują na podstawie określonych przepisów prawa. Ich orzeczenia podlegają kontroli przez sądy wyższej instancji.

⁸⁴ С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 10.

⁸⁵ Е.Ю. Антонова, *Преступность...*, s. 56.

⁸⁶ С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 20.

⁸⁷ Р.А. Барсукова, А.И. Карипова, Н.У. Егизбаев, *Методы...*, s. 121.

⁸⁸ С.С. Аралбаев, *Уголовная...*, s. 32.

⁸⁹ Е.Ю. Антонова, *Преступность...*, s. 56.

Dzięki strukturze organizacyjno-prawnej oraz trybowi wymierzania sprawiedliwości zapewniają ochronę praw i wolności człowieka oraz obywatela, a także równość wszystkich wobec prawa i sądu⁹⁰.

Obecnie w Kazachstanie (jako w jedynym kraju Azji Centralnej) funkcjonuje 19 sądów dla nieletnich: po 2 sądy w obwodach ałmackim, wschodniokazachstańskim i karagandyjskim oraz po 1 sędzie we wszystkich ośrodkach regionalnych, miastach Astana i Ałmaty. W sądach tych zatrudnionych jest 57 sędziów (2022 r.). Jurysdykcja obejmuje sprawy karne o przestępstwa popełnione przez nieletnich i przestępstwa naruszające prawa nieletnich, a także sprawy cywilne i administracyjne⁹¹.

5. Podsumowanie

Postawiona hipoteza stanowiąca przypuszczenie, że: „Kodeks karny Republiki Kazachstanu w sposób szczegółowy i surowy uregulował odpowiedzialność nieletnich sprawców przestępstw” w toku badań została częściowo potwierdzona.

Kazachski kodeks karny szczegółowo uregulował odpowiedzialność nieletnich. Określił wiek odpowiedzialności karnej, jej podstawy (szeroki katalog przestępstw), katalog kar i środków wychowawczych o charakterze przymusowym oraz przewidział modyfikacje odpowiedzialności.

Ustalono też, że kazachski kodeks karny jest surowy wobec nieletnich sprawców przestępstw, ale tylko w pewnym zakresie. Przewiduje niskie granice odpowiedzialności karnej i szeroki katalog poważnych przestępstw stanowiących podstawę tej odpowiedzialności. Jednakże z uwagi na zasadę humanizmu i indywidualizacji kary zawiera ograniczenia dotyczące orzekania kar i środków wychowawczych uwzględniające cechy społeczno-psychologiczne nieletniego. Powoduje to oczywiście jego łagodniejszą odpowiedzialność karną w stosunku do przestępców dorosłych.

Bibliografia

1. Абитаева А.К., Жамбаев Е.С., Сагадиев А.Н. [Abitaeva A.K., Žambaev E.S., Sagadiev A.N.], *Правовая природа освобождения от уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних* [Pravovaaâ priroda osvoboždeniâ ot ugovnoj otvetstvennosti i nakazaniâ nesovershennoletnih], Наука и реальность/Science & Reality [Nauka i real'nost'] 2021, nr 2.
2. Антонова Е.Ю. [Antonova E.Û.], *Преступность несовершеннолетних в Республике Казахстан: криминологическая характеристика и меры правового воздействия* [Prestupnost' nesovershennoletnih v Respublike Kazahstan: kriminologičeskââ harakteristika i mery pravovogo vozdejstviâ], Журнал зарубежного законодательства

⁹⁰ Д.К. Оспанова, С.П. Мороз, *Законодательство Республики Казахстан, регулирующее осуществление правосудия по делам несовершеннолетних и семьи*, „Вестник Карагандинского университета Серия «Право»” 2024/29, s. 25–26.

⁹¹ А.Л. Санташов, А.В. Миронов, Е.В. Герасимова, *Освобождение...*, s. 184.

- и сравнительного правоведения [Žurnal zarubežnogo zakonodatel'stva i sravnitel'nogo pravovedeniâ] 2020, nr 5.
3. Аралбаев С.С. [Aralbaev S.S.], Уголовная ответственность несовершеннолетних. Учебно-методическое пособие [Ugolovnaâ otvetstvennost' nesovershennoletnih. Učebno-metodičeskoe posobie], Костанай [Kostanaj] 2022.
4. Барсукова Р.А., Карипова А.И., Егизбаев Н.У. [Barsukova R.A., Karipova A.I., Egizbaev N.U.], Методы и формы борьбы с преступностью несовершеннолетних [Metody i formy bor'by s prestupnost' ŭ nesovershennoletnih], Актуальные научные исследования в современном мире [Aktual'nye naučnye issledovaniâ v sovremennom mire] 2019, nr 12-3.
5. Бекмагамбетов А.Б., Ревин В.П. [Bekmagambetov A.B., Revin V.P.], Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. Учебник [Ugolovnoe pravo Respubliki Kazahstan. Obšââ čast'. Učebnik], Алматы [Almaty] 2015.
6. Борчашвили И.Ш. [Borčašvili I.Š.], Комментарий к уголовному кодексу Республики Казахстан, Общая часть [Kommentarij k ugolovnomu kodeksu Respubliki Kazahstan, Obšââ čast'], t. 1, Алматы [Almaty] 2021.
7. Мамонов Н.И. [Mamonov N.I.], Особенности уголовной ответственности несовершеннолетних и освобождения их условно-досрочно от не отбытого наказания [Osobennosti ugolovnoj otvetstvennosti nesovershennoletnih i osvoboždeniâ ih uslovno-dosročno ot ne othytogo nakazania], https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38375883.
8. Набиева А. [Nabieva A.], Особенности уголовной ответственности несовершеннолетних [Osobennosti ugolovnoj otvetstvennosti nesovershennoletnih], Казахская цивилизация [Kazahskaâ civilizaciâ] 2019, nr 4.
9. Орсаева Р.А. [Orsaeva R.A.], Особенности освобождения несовершеннолетних от уголовной ответственности и наказания [Osobennosti osvoboždeniâ nesovershennoletnih ot ugolovnoj otvetstvennosti i nakazaniâ], Вестник науки и творчества [Vestnik nauki i tvorčestva] 2024, nr 1.
10. Оспанова Д.К., Мороз С.П. [Osanova D.K., Moroz S.P.], Законодательство Республики Казахстан, регулирующее осуществление правосудия по делам несовершеннолетних и семьи [Zakonodatel'stvo Respubliki Kazahstan, reguliruišee osušeštolenie pravosuđiâ po delam nesovershennoletnih i sem'i], Вестник Карагандинского университета Серия „Право“ [Vestnik Karagandinskogo universiteta Seriâ „Pravo“] 2024, nr 29.
11. Рогов И.И., Балтабаев К.Ж. [Rogov I.I., Baltabaev K.Ž.] [red.], Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. Учебник для вузов [Ugolovnoe pravo Respubliki Kazahstan. Obšââ čast'. Učebnik dlâ vizov], Астана [Astana] 2015.
12. Санташов А.Л., Миронов А.В., Герасимова Е.В. [Santašov A.L., Mironov A.V., Gerasimova E.V.], Освобождение от уголовной ответственности несовершеннолетних по законодательству Республики Казахстан [Osvoboždenie ot ugolovnoj otvetstvennosti nesovershennoletnih po zakonodatel'stvu Respubliki Kazahstan], Журнал прикладных исследований [Žurnal prikladnyh issledovaniij] 2022, t. 2, nr 7, https://doi.org/10.47576/2712-7516_2022_7_2_180.

13. Сартаева Н., Феткулов А. [Sartaeva N., Fetkulov A.], *Особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних: ретроспектива и дальнейшее видение совершенствования* [Osobennosti ugovnoy otvetstvennosti i nakazaniâ nesovershennoletnih: retrospektiva i dal' nejšee videnie soveršenstvovaniâ], Вестник КЭУ: экономика, философия, педагогика, юриспруденция [Vestnik KÈU: èkonomika, filosofiiâ, pedagogika, ûrisprudenciâ] 2017, nr 3.
14. Тайжанова Е.Е. [Tajžanova E.E.], *Особенности назначения и исполнения уголовного наказания в отношении несовершеннолетних в Республике Казахстан* [Osobennosti naznačeniâ i ispolneniâ ugovnogo nakazaniâ v otnošení nesovershennoletnih v Respublike Kazahstan], <https://mir-zakona.kz>.